

Dag Olav Kolltveit

Minner og forventninger

Bacheloroppgave i Bachelor in Fine Art
Januar 2022

Dag Olav Kolltveit

Minner og forventninger

Bacheloroppgave i Bachelor in Fine Art
Januar 2022

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet

Kunnskap for en bedre verden

Minner og foråpninger

Dette er slutten av bachelorgraden min ved kunstakademiet. Det føles tydelig at noe er på vei inn i fortiden, og noe nytt er på vei inn i nået. Tidsfrister truer i en ikke så fjern fremtid. Det er på tide å planlegge fremtiden, oppsummere og reflektere over fortiden, men samtidig prestere i nået.

Jeg vil aller helst slippe, og har bestemt meg for å bygge en tidsmaskin. Siden den ikke er bygget enda, må jeg akseptere at jeg ikke kan reise i tid, men jeg klarer allikevel ikke slutte å tenke på det.

Det har vist seg å være vanskelig å finne steder utenom fiksjon hvor tidsreise får utfolde seg, dette har antagelig med den foreløpige mangelen på tidsmaskiner å gjøre.

Selv om historier om tidsreiser vitner om menneskelig fantasi og eventyrlyst, tror jeg de også peker mot en klaustrofobisk opplevelse av nået. Temaer som en postapokalyptisk fremtid, eller alvorlige hendelser i fortiden som må fikses er tilbakevennende.

Jeg tror det første de fleste av oss tenker på når jeg sier «tidsreise» og «film» er «Tilbake til fremtiden» fra 1985. Historien er like rotete som den er velkjent. Hovedperson er tenåringsen Marty McFly. Faren hans er en stakkarslig type og blir mobbet av sjefen, Biff. Moren hans er alkoholiker, bandet hans er mislykket og han er redd for å bli som sine foreldre eller mislykkede søsken.

Etter å ha klaget om dette til kjæresten sin, møter Marty sin venn Doc på en parkeringsplass. Doc er en godt voksen, eksentrisk vitenskapsmann. Han viser Marty en tidsmaskin han har konstruert. Den er drevet av plutonium og er en ombygget bil, den etter hvert ikoniske DeLorean.

Doc har kjøpt plutonium av Libyske terrorister, de dukker plutselig opp på parkeringsplassen og skyter ham. Marty hopper inn i tidsmaskin-bilen for å unnsnippe og havner med et uhell i 1955. Tidsmaskinen er nå tom for plutonium og Marty er strandet i fortiden.

Det er viktig å være forberedt, man vet aldri hva som skjer.

David Lewis ansees som tidsreise filosofiens far med boka «The Paradoxes of Time Travel». Lewis mener tidsreise ikke er et paradoks, men en raritet. Om han kan gi et logisk forsvar for hvordan hendelser utfolder seg i en tidsreisehistorie sammenlignet med vårt eget univers, er det også et parallellforsvar for at det kan være teoretisk mulig. Lewis fokuserer på en teoretisk versjon av tidsreise, ikke om fysiske lover eller teknologien vår tillater det.

Han bruker to forskjellige tidsbegreper. «Personlig tid» er tiden på tidsreiserens armbandsur eller tiden håret og neglene vokser i, det følger ham hvor enn han befinner seg i tid. «Ekstern tid» er den satte tidslinjen som vi finner i en kalender, «tiden som den er». Lewis definerer tidsreise som et misforhold mellom personlig tid og ekstern tid.

Vi ser verden i 3 dimensjoner, disse dimensjonene er romlige og derfor opplever vi virkeligheten som en serie statiske øyeblikk etter hverandre. Tid er den 4 dimensjon. Lewis mener at i stedet for isolerte øyeblikk, blir alt som beveger seg gjennom tid og rom som ormer som strekker seg lenger og lenger. Vi blir uavbrutte i tid. Selv om det ikke er det vi ser med øynene våre, tror jeg det er sånn vi opplever tid.

For Lewis muliggjøre dette paradokser i tidsreise. Om man er voksen og reiser tilbake i tid til da vi var et barn liggende i en krybbe er paradokset at man både er ung og gammel, står og ligger. Det blir vanskelig å se for seg at dette er en og samme person, men ifølge Lewis observerer vi en annen, tidligere del av oss selv.

Gjennom minnene våre er vi alltid i kontakt med fortiden, basert på tidligere erfaringer og nåværende situasjon forsøker vi å forutse hva som sannsynligvis kommer til å skje, vi tolker øyeblikket gjennom fortiden. Nyere forskning mener at selv synsfeltet vårt til enhver tid består av et lappeteppes klippet sammen av de 15 siste sekunder av visuelle inntrykk. Hadde vi ikke fungert slik, men heller fått synsinntrykkene i sanntid hadde det blitt for mye og vi ville vært konstant forvirrede, kvalme og svimle.

Selv om vi alle lever i samme tidslinje og deler samme øyeblikk, kan det føles ut som vår opplevelse av tiden kan være i utakt fra andres opplevelse av tid, men også hvor mange minutter og sekunder som har gått. Det høres nesten ut som Lewis definisjon på tidsreise.

Den franske filosofen Henri Bergson mente et vitenskapelig, mekanistisk syn på tid ikke er dekkende for hvordan vi mennesker opplever tid, selv om det fremdeles er både praktisk og korrekt. Vi er nok alle kjent med at tiden kan føles ut som den går ulidelig seint, eller at den raser av gårde. For vitenskapen, som ser tid utenfra, vil den forbli den samme. Han mente man best kunne forstå dette gjennom bilder og metaforer enn med logisk rasjonalitet.

Bergson ser på øyeblikket som en multiplisitet, jeg ser det for meg som en stor duk som er brettet sammen. Den er som stablet oppå seg selv og du kan holde duken i hendene, men om du bretter den ut så klarer man bare å holde en liten del oppe fra gulvet. Øyeblikket er ufattelig komplekst, og fortiden vår består av dem.

Han kaller tid som vi kjenner fra klokker og kalendere «Objektiv tid», mens opplevd tid kaller han «varighet». Varighet (*la duree*) er Bergsons teori som omfatter både tid og bevissthet. Tid er en prosess som flyter og strekker seg utover. Tid for Bergson blir som en ontologisk kraft, alt som skjer er innlemmet i tid. For Bergson er fortiden like ekte som nåtiden. Motstykket til dette synet på tid er «presentisme». Det er kun det som eksisterer i øyeblikket som er ekte, fortiden er allerede borte.

Jeg liker å dra på loppemarked og bruktbuikker og kjøpe gamle bøker og blader for en billig penge, for så å skjære de i fra hverandre og lime de sammen igjen til nye bilder. Det er vanskelig å ikke få et forhold til alle de forskjellige typene papir og forskjellige typer trykk. Bildene og lukten av papiret får meg ofte til å bli nostalgisk.

Uttrykket «uønskede minner» beskriver minner som aktiveres av et møte med noe kjent, selv om vi ikke har prøvd å gjenkalle minnet. Uttrykket ble først brukt av den franske forfatteren Marcel Proust, Proust var i slekt med Bergsons kone, og var forlover i bryllupet deres. I «På sporet av den tapte tid» spiser hovedpersonen en te-kake, madeleine, dyppet i te og blir minnet på et fjernt og glemt barndomsminne hvor han også spiste en madeleine dyppet i te. Dette minnet vokser seg dypere og mer detaljert utover bøkene. «På sporet av den tapte tid» består av 7 bind, og han arbeidet med alle samtidig. Proust skal ha kontinuerlig revidert bøkene sine etter hvert som han husket et nytt minne eller flere detaljer i et minne. Han pleide ofte å klippe og lime inn nye deler i teksten.

Objekter kan bli ladet med mening og betydning. Dette kan være noe personlig, eller det kan være generelt. I kunsten min er jeg alltid på jakt etter objekter som betyr noe og jeg kan uttrykke meg gjennom, men det må også resonere med omverdenen.

Jeg pleide å jobbe på en cafe som var nabo med biblioteket og var oppkalt etter en karakter fra en av Hamsuns bøker. Vi hadde madeleins på menyen som ble laget ferske hver morgen, vi solgte stort sett ingen og de fleste måtte kastes på slutten av dagen eller tas med hjem av ansatte. De var ikke særlige gode, så de fleste ble nok kastet, de endte med å bli tatt av menyen.

Marty McFly utforsker 1955 versjonen av hjembyen sin, han oppdager at faren hans allerede da blir mobbet av Biff. Faren blir nesten påkjørt, Marty klarer så vidt å redde ham, men blir selv slått bevisstløs i prosessen. Han våkner til en ung versjon av moren som tar vare på ham. Hun har blitt forelsket i ham i stedet for Martys far, senere oppdager han at bildet han har med seg av sine yngre søsken begynner å falme. En yngre versjon av Doc innser at Martys handlinger i 1955, påvirker 1985.

“The Grandfather Paradox” er et tankeeksperiment som peker på et umulig scenario i tidsreiseing. I paradokset reiser man tilbake i tid, oppsøker og tar av dage sin egen bestefar som barn. Her oppstår det en situasjon hvor ens egen far ikke blir født og man da aldri blir født selv. Man ville heller aldri ha bygget en tidsmaskin som igjen betyr at man ikke kan reise tilbake i tid å myrde sin egen bestefar, så dermed lever også bestefar i beste velgående.

Her mener Lewis at vi kan drepe bestefar, men det kommer allikevel ikke til å skje, man kan ikke endre fortiden, den har allerede funnet sted. Noe kommer til å gå galt uavhengig av hvor forberedt man er, det er rett og slett ikke mulig at det kan skje.

Det er ikke uten komplikasjoner å ha en familie.

Marty takker ja til å være morens date på kveldens skoleball, men med en plan om å spleise sine foreldre og dermed redde sin egen og familiens fremtid. Planen går nesten i vasken, men det ordner seg til slutt og foreldrene hans kysser. Fotografiet av Martys søsken har sluttet å falme og har begynt å returnere til normalen. Marty har reddet familien sin, men Doc vil fremdeles bli skutt i 1985 og han er fremdeles fanget i fortiden.

«Billy er spastisk i tid, han har ingen kontroll over hvor han skal neste gang, og turene er ikke nødvendigvis morsomme. Han er i en konstant tilstand av sceneskrek, sier han, fordi han aldri vet hvilken del av livet han kommer til å måtte spille i neste gang»

Billy er hovedpersonen i Kurt Vonneguts «Slaughterhouse 5», Billy havner ofte tilbake i tid til rett før, under eller etter bombingene av Dresden hvor han var krigsfange. Andre ganger blir han kidnappet av romvesener og satt på utstilling i et glassbur. Billys tidsreiser er ufrivillige, som om han blir dyttet inn i tidsmaskinen uten å ha kontroll over hvor eller når han havner.

Boka er basert på Vonneguts egne traumatiske erfaringer fra 2 verdenskrig. Etter flere mislykkede forsøk på å skrive om opplevelsene tok det form som denne science fiction fortellingen om romvesener og tidsreiser. Boka og Billy har blitt analysert av psykologer i ettertid og beskrevet som en fortelling om PTSD, som enda ikke var en diagnose da boken ble utgitt.

PTSD er utløst av en eller flere traumatisk og overveldende hendelser vi ikke kan akseptere eller forstå. Man klarer ikke mentalt å prosessere og arkivere det som skjer, så det havner i klem mellom å bli forsøkt undertrykt og å gjøre et sterkt inntrykk på oss. Hva som helst kan bli en assosiasjon til minnet, og sende oss tilbake. Det samme minnet vil også forme vårt syn på verden, fremtiden og oss selv. Dette er ikke tidsreiseing, man ser på fortiden fra nåtiden og er som fanget bak glass i minnet, impotent og ute av stand til å endre noe, men tvunget til å observere og gjenoppleve det i reprise.

Loppemarked, skuffer, skap, søppeldynger og veikanter, over alt finner vi objekter som har blitt uønskede og er på vei bort. De bare ligger der, ladet med betydning og historie.

Siden Marty ikke har nok plutonium til å reise tilbake til 1985, skal han og Doc forsøke å gi tidsmaskinen nok strøm ved hjelp av et lynnedslag. Det er en tordenstorm samme kveld som skoleballen, og de klarer å sende Marty tilbake til fremtiden. Doc finner en lapp Marty har etterlatt til

ham for å advare ham om at han vil bli skutt i fremtiden, men Doc ødelegger den uten å ha lest den. Han er redd for konsekvensene av å vite fremtiden.

Noen minner blir som blylodd i vår egen historie, de får sin egen tyngdekraft. Hva skjer når vi blir kastet tilbake i tid til et vondt minne? Noe vi angrer på, noen vi savner, noen som har såret oss eller en plutselig ulykke som kanskje lett kunne vært unngått? For min egen del, og kanskje også andres, er det her et reelt ønske om å reise tilbake i tid å ordne problemet oppstår.

“The Time Machine” er en amerikansk film fra 2002 og er løst basert på H.G. Wells bok fra 1895 med samme navn. I filmen blir hovedpersonens forlovede drept under et ran, det kunne lett ha blitt unngått og hendelsen fører til at hovedpersonen bygger en tidsmaskin og reiser tilbake i tid for å forhindre forlovedens død, kun for å oppleve at hun allikevel dør kort tid etterpå. Han innser etter hvert at hennes død er uunngåelig og reiser i stedet frem i tid for å finne svar på hvorfor, han blir møtt av en postapokalyptisk verden. Etter hver finner han svaret, fordi forlovedens død var det som fikk hovedpersonen til å bygge en tidsmaskin, er det umulig å redde henne, da han heller ikke kan reise tilbake i tid å redde henne om hun ikke blir drept og får ham til å bygge en tidsmaskin for å redde henne.

Selv om han har klart å reise tilbake i tid, blir han ute av stand til å redde forloveden, men tvunget til å observere og gjenoppleve traumet i reprise hver gang. Scenarioet i filmen samsvarer mer eller mindre med Lewis teorier, hovedpersonen må akseptere det som har skjedd, han kan ikke endre fortiden. Det har allerede skjedd, tidsreiseren er som fanget bak glass.

“The Man Who Flew into Space from His Apartment” er en installasjonskunstverk fra 1984 laget av den russisk-amerikanske Ilya Kabakov. Man kommer inn i et lite rom, midt i rommet er det bygget en katapult og rett over er det et stort hull i taket. Kunstnerens egne kommentarer til verket:

«Alltid, så lenge jeg kan huske og selv når jeg ikke husker det (mor fortalte dette om meg som treåring), har det vært et ønske om å løpe, for å komme vekk fra det stedet der du er nå; å løpe uten å se seg tilbake, for aldri å komme tilbake; å løpe så langt unna at de ikke kan bringe deg tilbake derfra; å løpe så fort at du ikke kan bli tatt; å løpe så plutselig og uventet at ingen kunne forutse det og blande seg inn; å hoppe ut i det mest uventede øyeblikket når ingen venter det; å hoppe gjennom vinduet som alltid er lukket, gjennom døren som mest sannsynlig er låst ...»

Det høres også ut som det er noen stengte dører i fortiden ifølge Lewis logikk, det er ikke sikkert vi kan reise tilbake i tid å gjøre noe med problemet. Nå som jeg innser at jeg antagelig ikke kan endre fortiden uansett, føler jeg meg litt klaustrofobisk. Men hadde jeg egentlig klart ordne fortiden uansett? Ting har en tendens til å gå galt, er det forsvarlig at jeg da skal fritt reise rundt i tid?

Ilya Kabakov fortsetter:

«Men likevel, som oftest, visste jeg veldig godt hva jeg ville løpe fra, men jeg visste ikke når og hvordan jeg skulle gjøre dette. For å fortelle sannheten, i de fleste tilfeller når jeg ønsket å flykte, forble ønsket urealisert: Jeg ville, men kunne ikke. Det som forstyrret var det som alltid forstyrrer alle: et internt forbud, frykt; en total umulighet å gjøre dette nå eller i fremtiden. Anstendighet, forstillelse, frykt for konsekvensene, fraværet av et mål, årsaken til flukt, usikkerheten om hva som ville skje videre ... Noen ganger var jeg klar til å løpe, men en slags kraft, fullstendig irrasjonell, rotet meg bokstavelig talt til punktet.

Men det vanvittige, uunngåelige behovet for å løpe, forsvinne, forsvinne fra dette stedet er levende selv nå, mens jeg skriver.»

Falske minner er minner som er helt eller delvis feil, men blir trodd av den som har minnet. Man husker noe som ikke har skjedd, eller husker det annerledes enn det skjedde. Dette er selvfølgelig et utrolig viktig emne i rettsapparatet, men hva betyr det for vår opplevelse av tid når vi kan bli lurt av egen hukommelse? Hva skjer når vi innser at vi tok feil, eller om vi har helt glemt noe? Det er fristende å tenke at troen på et falskt minne skaper et indre, alternativt univers.

Lewis teorier fungerer innenfor en teori om ett univers med en tidslinje. Innenfor den logikken blir situasjonen vi møtte i «The Time Machine» til et paradoks. Men om vi ser for oss at han klarer det allikevel, da må det skape en parallell tidslinje og et parallelt univers hvor forloveden overlever som eksisterer parallelt med en tidslinje hvor hun ikke overlever.

Jeg har et sterkt minne av en drøm jeg hadde som barn, akkurat hvor gammel jeg var er litt vanskelig å si, kanskje 4 år? Jeg tror ikke jeg forsto at det var en drøm, men det må ha vært det ut fra hva som skjer. Det var egentlig mer som et mareritt enn en drøm.

I drømmen blir jeg egget av min 10-11 år eldre bror til å løpe så fort jeg klarer ned en bratt bakke i sentrum av hjembyen min, Haugesund. Jeg ser opp til ham og vil gjerne imponere, så jeg tar utfordringen. I bunnen av bakken flater det ut noen meter før du står på kanten av kaia. Jeg løper så fort jeg klarer, men siden jeg er så ung og klumsete klarer ikke beina mine å stoppe i enden av bakken. Mens dette skjer står broren min på kaikanten og ler av meg mens jeg faller over kanten og ut i sjøen. Drømmen er så utrolig detaljert og realistisk, jeg husker det bedre enn noe minne jeg kan fremkalle. Det er ingenting ved drømmen som ikke føles ekte, spesielt siste del.

Mens jeg synker ned i sjøen husker jeg detaljert lyden av mitt eget desperate skrik dempet i vannet. Jeg ser broren min bølgende gjennom vannet, han står fortsatt på kanten av kaien og ler, og nå også peker. Synet av broren min gjennom lysbrytningen i vannet føles helt ekte, hvordan synsfeltet gradvis ble spist opp av strømmen av bobler fra skriket mitt følte også så ekte. Frykten og forvirringen følte helt ekte ut og jeg husker fremdeles følelsen av å bli kvelt av vann. Det ender med at strømmen av bobler stopper, og jeg ser igjen broren min stå å se på meg over kanten. Jeg legger merke til hvor sterkt lys det er over vannflaten. Synet av han bølger fremdeles gjennom det blå vannet, men han er nå mye lenger borte og bar en ugjenkjennelig silhuett. Det blir svart og stille, det må ha vært en drøm.

Drømmen var naturligvis opprivende, men det var bare en drøm. Jeg merker også at jo eldre jeg er, jo mindre blir jeg skremt av den. I stedet har jeg blitt opphengt i hvor detaljert, tydelig drømmen var og hvor uforandret minnet er. Jeg var så ung, så mye av det som skjedde i drømmen må ha vært nye inntrykk for meg, hvordan kunne jeg da drømme det?

Kabakov avslutter:

«Men har jeg egentlig ikke den samme holdningen ikke bare til individuelle hendelser og omstendigheter, men til livet selv? I lang tid, siden den tidligste barndommen, har jeg vært lei, lei, med dens utmattende 'hverdagslighet', dens sirkulære bevegelse dag etter dag, selv det faktum at den 'er', og det er ikke viktig om det er hyggelig, gledelig, interessant eller kjedelig, uutholdelig. Jeg er rett og slett lei av å være, og jeg husker livet som en elendig nødvendighet. Flykt fra livet? Det kom aldri inn i hodet mitt. Tross alt vil den virkelige "avgangen" mest sannsynlig skje av seg selv, i sin egen tid, og avhenger ikke av vårt ønske.»

I Chris Markers «La Jeteè» sitter hovedpersonen, kun kjent som «mannen», i fangenskap etter 3. verdenskrig. Vi er i et post-apokalyptisk Paris, overflaten er ubeboelig og de overlevende bor i

undergrunnen. Vitenskapsmenn eksperimenterer med tidsreise i håp om «å kalle fortid og fremtid til unnsetning av nåtiden».

Mannen er oppslukt av et minne fra førkrigstiden, og blir derfor valgt til eksperimentet. I minnet er han på en flyplass, han ser en kvinne stå på en plattform, like etter skjer en dramatisk hendelse. Han forstår ikke akkurat hva han er vitne til, men han vet han har vært vitne til en manns død.

Eksperimentet sender ham til samme tid som minnet, han oppsøker kvinnen han har vært så oppslukt av, og de innleder et romantisk forhold. Eksperimentet sender ham videre til en fjern, høyt teknologisk utviklet fremtid. Her mottar han en kraftenhet sterk nok til å gjenopplive sin egen post-apokalyptiske samtid. Når han returnerer til samtiden, forstår han at han vil bli henrettet selv om oppdraget var suksessfullt.

Mannen blir tilbydd hjelp med å flykte til fremtiden, men ber heller om å bli sendt tilbake til minnet han er oppslukt av. Han vil igjen oppsøke kvinnen fra flyplassen. Han innser han at den unge versjonen av seg selv også er der, men fokuserer på å oppsøke kvinnen og får kjapt øye på henne. I det han er på vei mot henne oppdager han agenter fra hans egen samtid, sendt for å fullføre oppdraget med å myrde ham. Han innser nå at det det traumatiske minnet han har båret av en manns død, er hans egen.

Det er en stund siden jeg har tenkt på drømmen hvor jeg druknet. Det er enda lenger siden jeg flyttet fra hjembyen min, men da jeg bodde der så har jeg så lenge jeg husker blitt minnet på denne drømmen hver gang jeg var i den bakken hvor det utspilte seg.

Gaten er kjent for en statue av to fiskere som peker utover mot havet, hver gang jeg ser dem klarer jeg ikke å unngå å huske hvor klart og tydelig det samme statuen fremsto i drømmen.

Jeg er ikke sikker på om det har vært en gjentakende drøm, eller om minnet er så sterkt at det føles ut som å være tilbake i drømmen hver gang jeg har tenkt på den. Men det som var mest opprivende, at broren min ikke grep inn, var også det som var mest utydelig.

Hva om det ikke var broren min som sto der? Vi ligner på hverandre, og selv om jeg nå er 37 år gammel, er jeg ganske tynn og ser nok yngre ut enn jeg er. På litt avstand er det antagelig mulig å ta feil av oss. Kan jeg ha drømt at det var meg selv som sto der og lo?

Hva om det ikke var en drøm?

Marty er tilbake i rett tid, men noe har gått galt og han er litt for sent ute for å redde sin venn. Doc har heldigvis tapet sammen advarselen fra fortiden og har på seg en skuddsikker vest når terroristene skyter ham. Doc overlevde og Marty gjenforenes med kjæresten sin.

Jeg sitter og legger siste hånd på denne teksten. Det natten før den skal leveres klokken 12.00 for å få bestått bachelorgraden ved kunstakademiet. Det høres kanskje ikke så bra ut, men dette er tidlig ute for min del. Jeg vil sjekke at det ikke er noen tekniske problemer med nettstedet hvor teksten skal leveres, så jeg logger meg inn nå selv om jeg har planlagt å levere i morgen.

Siden er tom, det er ikke mulig å levere teksten og jeg får en velkjent følelse av å drukne. Jeg skulle ha meldt meg opp til eksamen for to uker siden. Det er mulig å søke om utsatt levering, men det skjemaet skulle i så fall vært levert for en måned siden.

Når Marty våkner neste dag er familien hans forvandlet. Faren har blitt en suksessfull science fiction forfatter og mobberer Biff er hans underlegne ansatte. Moren er lykkelig og søsknene lykkes i livet.

